

Ο δικός μου Γιάννης Ρίτσος

Ομολογώ εξαρχής ότι αγαπώ τον Γιάννη Ρίτσο. Θαυμάζω απεριόριστα την ποίησή του, τη στάση του και το ήθος του. Δεν είμαι φιλόλογος ούτε κριτικός της ποίησης. Είμαι ένας καλλιτέχνης που λατρεύει την ποίηση και τους ποιητές και μια από τις εμμονές μου είναι να ξεκλειδώνω μουσικά τους κόσμους τους. Βεβαίως και δεν είμαι αντικειμενικός αφού ομολόγησα ήδη την αγάπη μου και το θαυμασμό μου στον Γιάννη Ρίτσο. Αλλά καθώς περνάνε τα χρόνια, αρχίζω να πιστεύω ότι ο δρόμος της αγάπης, της συγκίνησης, είναι ίσως ο μοναδικός δρόμος της προσέγγισης της μεγάλης Τέχνης. Δεν θα ανακαλύψουμε ποτέ το βάθος των πραγμάτων, δεν θα ξεκλειδώσουμε τους κώδικες των στίχων και των συμβόλων, αν προηγουμένως δεν παραδοθούμε στον ποιητή.

Φτάνουν πια οι ψυχρές αναλύσεις, τα θεωρητικά σχήματα, τα κείμενα που γεμάτα ναρκισσισμό αδιαφορούν για το αντικείμενό τους, και η καλλιτέπεια τους γίνεται αυτοσκοπός, και κυρίως οι προκατασκευασμένες θεωρίες που προσπαθούν να επιβεβαιωθούν αυτές έναντι του κρινόμενου έργου. Και βεβαίως φτάνει η μετατόπιση ευθυνών στο χρόνο που κάποτε θα μιλήσει. Αρκετά με τις πιστώσεις, την τσιγκουνιά και την αυταρέσκεια των κρινόντων. Ας μιλήσουμε για το σήμερα, ας ονοματίσουμε τους μύθους του αύριο. Ας ρισκάρουμε. Κι ο Παλαμάς μίλησε για τον Ρίτσο εγκαίρως και με καταλυτικό τρόπο «...Παραμερίζουμε Ποιητή για να περάσεις...»

Παρά την άμεση αντίδραση του Κωστή Παλαμά, ήταν πολύ άσχημη η υποδοχή που επιφύλαξε στον Γιάννη Ρίτσο η συντριπτική πλειοψηφία της καθεστηκινίας τάξης των ομότεχνών του ποιητών, λογοτεχνών, κριτικών, αναλυτών. Από τη δεκαετία του 1930 και για δεκάδες χρόνια αυτό ακριβώς το κομμάτι του σιναφιού του προσπαθούσε να αποσιωπήσει το έργο του, να το υποτιμήσει, παραπληροφορώντας ή αποκρύπτοντας όσο μπορούσε τις εκατοντάδες μεταφράσεις ή τις θεατρικές παραστάσεις των έργων του που ανέβαιναν στο εξωτερικό. Οι λόγοι πολλοί και κάποιες φορές και πολιτικοί. Ακόμα και όταν ο Λουί Αραγκόν χαρακτήρισε το 1957 τη *Σονάτα του σεληνόφωτος* το καλύτερο ποίημα του 20ού αιώνα, εμείς το μάθαμε από τις εφημερίδες της Γαλλίας. Αν διάβαζες τότε δοκίμια για τη νεωτερική ποίηση, η αναφορά στον Ρίτσο ήταν το πολύ 5-6 γραμμές.

Στη δεκαετία του 1960 οι συνθήκες αρχίζουν ν' αλλάζουν. Η Αριστερά άρχισε να βγαίνει από τη γωνία που την είχαν στριμωγμένη, πρόσωπα όπως ο Ρίτσος αρχίζουν να γίνονται ινδάλματα μιας νεολαίας ορμητικής, που θέλει να αλλάξει τον κόσμο και να κάνει τη Μεγάλη Τέχνη στοιχείο της καθημερινότητάς της. Έτσι, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, το εμπάργκο στον Ρίτσο σταματάει με την πρωτοβουλία του Γ. Σαββίδη –αφού βεβαίως είχε πεθάνει ο Σεφέρης– να αναγορευτεί ο Ρίτσος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης. Βεβαίως μη φανταστεί κανείς ότι έλειψαν οι τρικλοποδιές του σιναφιού στον Ποιητή. Όπως αναφέρει η Μάρω Δούκα, σε κείμενό της:

1979: η υποψηφιότητα του Γιάννη Ρίτσου στη Σουηδική Ακαδημία για το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας είχε κατατεθεί και είχε υποστηριχτεί εκείνη τη χρονιά, όπως και όλες τις προηγούμενες, από τους ξένους μελετητές, μεταφραστές και θαυμαστές του. Δούλενα τότε στις Εκδόσεις Κέδρος της Νανάς Καλλιανέση, φθινόπωρο, κι εκεί ένα μεσημέρι πίσω από την πλάτη της είχαν συναντηθεί καμπόσοι Αθηναίοι «διανοούμενοι», άλλοι πέθαναν εν τω μεταξύ, άλλοι ακόμα ζουν επιτυχώς ελισσόμενοι, είχαν συναντηθεί λοιπόν τυχαία εκεί, στον τρίτο όροφο του κτηρίου, όπου στεγάζονταν τα γραφεία του εκδοτικού, απομονώθηκαν σε μια μεριά σαν συνωμότες και συζητούσαν χαμηλόφωνα τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσαν να σαμποτάρουν την υποψηφιότητα του Γιάννη Ρίτσου. Δεν είναι δυνατόν, τέντωσε ψιθυριστά τη φωνή του ο πιο μαχητικός, ο «αριστερός» της παρέας, δεν είναι δυνατόν να πάρει Νόμπελ ο Ρίτσος, πρέπει να κάνουμε κάποιο διάβημα στο υπουργείο Εξωτερικών!

Κρυφάκονγα άθελά μου κι είχα παγώσει. Φαντάσου το: ορισμένοι απ' αυτούς, και ιδιαίτερα ο «μαχητικός» της παρέας, δήλωναν μπροστά στον Ρίτσο, τους είχα δει με τα μάτια μου, αφοσιωμένοι και δουλοπρεπείς θαυμαστές του.

Τι άλλο;

Είναι γνωστό ότι ο Ρίτσος από τη δεκαετία του 1930 μέχρι το θάνατό του ήταν πιστό μέλος του ΚΚΕ, παρ' όλες τις διαφορετικές απόψεις και ιδέες του σε θέματα αισθητικής, τέχνης και πολιτισμού. Ούτε όμως αυτός ο χώρος κατανοούσε το μεγαλύτερο μέρος της ποίησής του, κι αυτός ήταν ο καημός του.

Για πολλά χρόνια ήταν σπάνιες οι αναφορές στα μεγάλα του ποιήματα όπως *Ορέστης*, *Χρυσόθεμις*, *Σονάτα του σελινόφωτος*, στα ποιήματά του για τον Καβάφη, στα *Μονόχορδα*, στα *Ερωτικά κ.ά.* Οι σύντροφοί του συρρικνώνανε τον ποιητή στη διάσταση των λεγόμενων *Επικαιριών – Πέτρινος χρόνος*, *Καπνισμένο τσουνγάλι*, *Επιτάφιος κ.ά.* Κυλούσε ανάμεσά τους ένας ποταμός κι αυτοί προσπαθούσαν να τον χωρέσουν στα ποτήρια τους για να τον χρησιμοποιήσουν στις ανάγκες τους. Κι έτσι τον μίκραιναν. Κι έγινε ο Ρίτσος συνθήματα σε αγωνιστικές συγκεντρώσεις. Φωτίζοντας όμως μόνο το βαθύ επαναστατικό του πνεύμα άφηναν

στο σκοτάδι μεγάλους θησαυρούς. Ο Ρίτσος στην αρχή ενοχλήθηκε αλλά, περνώντας ο καιρός, άρχισε να το διασκεδάζει. Μια μέρα μου διηγήθηκε γελώντας μια κουβέντα που είχε με τον συμπαθέστατο κατά τα άλλα μπάρμπα Κώστα Λουλέ, σε μια από τις τελευταίες τους εξορίες.

«Σύντροφε Γιάννη» του λέει ο Λουλές «για μένα τα Τρακτέρ σου είναι αμετακίνητα».

«Σύντροφε Κώστα», του λέει ο Ρίτσος, «για μένα το μυαλό σου είναι αμετακίνητο»

Από όλους τους σπουδαίους ανθρώπους της τέχνης που γνώρισα Δάσκαλο μου θεωρώ τον Γιάννη Ρίτσο. Σε στιγμές οριακές της ζωής μου και της μουσικής μου μέτρησε καθοριστικά η άποψή του κι αργότερα, όταν εκείνος έφυγε, προσπαθούσα και προσπαθώ να σκέφτομαι με τον τρόπο του.

Τον συναντούσα συχνά από τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Στην αρχή η αφορμή ήταν να του δείξω τη μουσική εργασία μου πάνω στην ποίηση του, εργασία που δεν περιοριζόταν στη σύνθεση τραγουδιών αλλά κυρίως σε έργα μουσικής δωματίου, μιας που τα περισσότερα έργα μου εκείνης της περιόδου –σε πειραματικές φόρμες– είχαν να κάνουν είτε με την ποίησή του είτε με τη μεταφραστική του εργασία.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να αναφέρω ότι, πέρα από δεκάδες τραγούδια που έχω συνθέσει σε ποίησή του, τα περισσότερα από τα οποία είναι ανέκδοτα, συνέθεσα τα «Σήματα» και την «Ασφυξία», δύο έργα για χορωδία a capella. Το «Κιγκλίδωμα Ι», έργο πειραματικής μουσικής με πολλές παρ' όλα αυτά εκτελέσεις, την «Καντάτα για τη Μακρόνησο», έργο που παίχτηκε στη Βιέννη, στο Βερολίνο, στην Όπερα της Γλασκόβης, το «Δελτίο ειδήσεων» για μικρό σύνολο, τη «Σονάτα του σεληνόφωτος», ενώ κείμενά του υπάρχουν στο έργο μου «Αποχαιρετισμός και αντιθέσεις» όπως επίσης και στην όπερα «Η επιστροφή της Ελένης». Και πάνω στην πράξη της σύνθεσης συνειδητοποίησα τη μεγάλη του δύναμη αφού το κείμενο όχι απλώς άντεχε αλλά με καθοδηγούσε να ανακαλύψω μουσικούς δρόμους έξω από τις δεδομένες και αποδεκτές φόρμες.

Χαιρόμουν τις συναντήσεις μας που γίνονταν από μια στιγμή και μετά χωρίς συγκεκριμένη αφορμή, συναντήσεις και συζητήσεις που ήταν αποφασιστικές για την καλλιτεχνική μου εξέλιξη, γι' αυτό είπα πιο πριν ότι αισθάνομαι μαθητής του. Συζητούσαμε για όλα τα καντά θέματα εκείνης της εποχής, προβλήματα που σήμερα ίσως θεωρούνται λυμένα ή ξεπερασμένα αλλά μεγάλης, κεφαλαιώδους, θα έλεγα, σημασίας τότε. Σχέσεις πολιτικής με την τέχνη, σχέση περιεχομένου και φόρμας, τέχνη για το λαό, λαϊκισμός, ελιτισμός, όλα όσα ήταν στην πρώτη γραμμή. *Για όλα εμάς τα αριστερά παιδιά της αβάν γκαρντ υπήρχαν βασικές αντιφάσεις που έπρεπε να λυθούν.*

Ως γνήσια τέκνα της πρωτοπορίας, έπρεπε να μη μας αφορά η αποδοχή του

καλλιτεχνικού έργου από τον λαό, τα δε θέματα με τα οποία καταπιανόμαστε έπρεπε να είναι ιδεολογικώς ουδέτερα και κατά το δυνατόν καθαρά. Ως γνήσια τέκνα της Αριστεράς, έπρεπε ο λαός να καταλαβαίνει την Τέχνη ανεξαρτήτως προϋποθέσεων και η φόρμα να υπηρετεί ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο. Ο Ρίτσος με σιγουριά, με ηρεμία, με αγάπη και προπάντων απλά και όχι αφ' υψηλού μου έδειχνε το δρόμο.

Απ' αυτόν έμαθα να είμαι απελευθερωμένος από τα διλήμματα της εποχής. Είναι νόμιμο να γράφεις γι' αυτά που σε καίνε, μου έλεγε. Αλλά πάντα πρέπει να προσέχεις τη φόρμα. Ακόμα και στο πιο συγκυριακό ή επικαιρικό θέμα η φόρμα πρέπει να είναι σύγχρονη. Κάθε περιεχόμενο απαιτεί μια συγκεκριμένη φόρμα. Επέμενε στο αδιάσπαστο περιεχομένου και φόρμας, δηλαδή στο ακριβώς αντίθετο από την κυρίαρχη για δεκάδες χρόνια ζντανοφική αντίληψη. Και αυτή η μάχη με τη φόρμα τον απασχολούσε μέχρι τέλους. Δεν κάθισε πάνω στις δοσμένες επιτυχίες του. Από τα μεγάλης διάρκειας έργα του, αυτούς τους εξαιρετικούς παραληρηματικούς μονολόγους, τη *Σονάτα του Σελινόφωτος*, τη *Χρυσόθεμη*, τον *Ορέστη*—ποιήματα που ενώνουν την ποίηση με το θέατρο όπως φάνηκε από τα δεκάδες ανεβασματα των έργων στην Ευρώπη— στα μικρά κοφτά ποιήματα με τους δαιμονικούς εσωτερικούς ρυθμούς, κι από κει στα ατμοσφαιρικά ποιήματα που έγραφε, όπως για παράδειγμα αυτά για τον Καβάφη.

Αιώνιος έφηβος ο Ρίτσος, πειραματιζόμενος μέχρι τέλους.

Οι συμβουλές του στον νέο συνθέτη να μην ψάχνει για το φαίνεσθαι αλλά για το είναι με οδήγησαν στις κατοπινές μελοποιήσεις, να προσπαθώ ν' ανακαλύψω τις κρυμμένες πλευρές που κάθε μεγάλο ποίημα φέρνει.

Με δίδαξε να συνδυάζω το ρεαλιστικό με το ονειρικό και ακόμα πώς με στοιχεία οικεία και καθημερινά να προσπαθώ να κατασκευάσω νέο υλικό. Τέλος έβλεπες καθαρά πως ο μεγάλος αυτός Ποιητής από λέξεις συντρίμμια, από κατακευματισμένες φράσεις, από λέξεις-μνήμες προχωρούσε σε μια θεώρηση συνολική.

Αγαπημένε μου δάσκαλε

Χτες βράδυ βρέθηκα σ' ένα τόπο χιονισμένο δίπλα στη θάλασσα. Διέκρινα φιγούρες. Πλησίασα. Πέτρινοι άγγελοι, ακέφαλοι. Τρόμαξα. Έφυγα. Ξαναγύρισα. Τα κεφάλια στη θέση τους. Ο Αρθούρος, ο Βλαδίμηρος, ο Κωνσταντίνος, εσύ και κάπου στη γωνία ένα κεφάλι προσπαθούσε να επιστρέψει στο σώμα του. Μου φάνηκε σαν του Φρανσουά Βιγιόν. Δεν είμαι σίγουρος. Σήμερα που θα ξανάρθω στον κήπο σας θα σιγουρευτώ

Θάνος Μικρούτσικος

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΘΑΝΟΥ ΜΙΚΡΟΥΤΣΙΚΟΥ ΣΕ ΠΟΙΗΣΗ ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ*Σήματα*

Για μεικτή χορωδία a capella (1973)

Δελτίο ειδήσεων (Δ)

Για δύο φωνές, φαγκότο, κόρνο, τρομπέτα, πιάνο (1973-74)

Ασφυξία

Για ανδρική χορωδία a capella (1973-74)

Αποχαιρετισμός και αντιθέσεις

Για σοπράνο, βαρύτονο, αφηγητή και σύνολο μουσικής δωματίου (ob, clar, bsn, tr, tn, pno) σε ποίηση Κ. Π. Καβάφη, Μπέρτολτ Μπρεχτ, Γιώργου Σεφέρη, Γιάννη Ρίτσου (1975)

Κιγκλίδωμα I

Για σοπράνο, αφηγητή, πιάνο και μαγνητοταινία (1973-76)

Καντάτα για τη Μακρόνησο (Δ)

Για γυναικεία και αντρική φωνή, μικρή ορχήστρα (2 clar, 2 tr, 2 tn, string quartet, pno, el bass, drums) και μαγνητοταινία (3^η τελική επεξεργασία 1982) (1976)

Σπουδή στον Βλαδίμηρο Μαγιακόφσκι (Δ)

Για φωνή και μικρή ορχήστρα (δύο επεξεργασίες), σε ποίηση Μαγιακόφσκι (1976-82), μετάφραση Γιάννη Ρίτσου

Σονάτα του σεληνόφωτος (Δ)

Για φωνή και πιάνο (1979-81)

Η επιστροφή της Ελένης (Δ)

Μονόπρακτη όπερα σε έξι σκηνές, σε λιμπρέτα Χρήστου Λαμπράκη (με αποσπάσματα από ποιήματα του Γιάννη Ρίτσου) για εννέα φωνές (2 sopr, m. sopr. contr., 2 ten, barit, bass), μεικτή χορωδία, ορχήστρα (fl, ob, clar, bsn, 4 horn, tr, tn, 4 perc, strings) και τρίο (clar, vc, pno) (1992-93)

Κιγκλίδωμα II (Δ)

Για φωνή και πιάνο (1973-2003)

Ο συνθέτης έχει μελοποιήσει πολλά σκόρπια ποιήματα του Γιάννη Ρίτσου καθώς και ποιήματα άλλων ποιητών σε μεταφράσεις του.

**ΣΚΗΝΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΟΥ ΘΑΝΟΥ ΜΙΚΡΟΥΤΣΙΚΟΥ ΠΑΝΩ
ΣΕ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΤΑΡΤΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ**

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ

Σκηνοθεσία: Λευτέρης Χαρωνίτης

Θίασος της Νίκης Τριανταφυλλίδη, 1979, 1981, Πειραιάς, Αθήνα

HELENE

Σκηνοθεσία: Henri Ronse

Nouveau Théâtre de Belgique, 1982, Βρυξέλλες

LA SONATE AU CLAIR DE LUNE

Σκηνοθεσία: Henri Ronse

Nouveau Théâtre de Belgique, 1985, Βρυξέλλες

ΣΟΝΑΤΑ ΤΟΥ ΣΕΛΗΝΟΦΩΤΟΣ

Σκηνοθεσία: Θέμης Μουμουλίδης

Θέατρο Διαλόγου, 1989, 1990, 1991, Αθήνα

Η ΣΟΝΑΤΑ ΤΩΝ ΑΤΡΕΙΔΩΝ

Σκηνοθεσία: Γιάννης Μαργαρίτης

Θέατρο της Άνοιξης, 2009, Αθήνα

